

УДК 316:159.98–155.2

Боднар А. Я., Павленко С. С.

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ МЕТОДІВ АКТИВНОГО СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ У РОБОТІ З ЖІНКАМИ – ЖЕРТВАМИ СІМЕЙНОГО НАСИЛЬСТВА

У статті зроблено спробу дослідити взаємозв'язок між готовністю майбутніх фахівців вирішувати проблеми насильств над жінкою в сім'ї та здатністю до застосування майбутніми соціальними працівниками методів активного соціально-психологічного впливу.

Актуальність дослідження

Щороку трагедія сімейного насильства загрожує фізичному і психічному здоров'ю і життю десятків тисяч людей [1]. На обліку в правоохоронців перебувають 82,5 тис. осіб, які вчинили насильство в сім'ї, майже 74 тис. з них (90 %) – чоловіки. За минулий рік на облік взято понад 40,4 тис. таких людей. Найчастіше вони вдаються до фізичних, психологічних та економічних методів насилля [2].

Як правило, насильство в сім'ї характеризується таким:

- якщо фізичне насильство вже мало місце, то зазвичай надалі зростають частота його повторення і ступінь жорстокості;
- насильство й образливе поведіння чергуються з обіцянками змінитися і вибаченнями, принесеними кривдником;
- при спробі розірвати відносини спостерігається ескалація небезпеки для жертви.

Слід наголосити, що насильство в сім'ї відрізняється високим ступенем латентності. Це пояснюється, з одного боку, небажанням постраждалих звертатися до правоохоронних органів (деякі не довіряють останнім, деякі бояться позбутися матеріальної, підтримки і т. п.), а також неспроможністю деяких залежних членів сім'ї звернутися до правоохоронних органів (це стосується насамперед дітей і літніх членів сім'ї) [1, 146].

Ні у колишньому Радянському Союзі, ні у сучасній Україні не було і немає офіційної статистики щодо насильства у сім'ї. Статистика про потерпілих характеризує весь масив потерпілих, від усіх видів злочинів, не вирізняючи при цьому кількість жертв від насильницьких злочинів

узагалі та від насильницьких злочинів, вчинених у сім'ї.

Постановка проблеми дослідження

Застосування методів психологічного забезпечення у роботі з жінками – жертвами сімейного насильства вкрай важливе, оскільки надана своєчасно психологічна допомога може не тільки покращити стан жінки, але навіть запобігти скоєнню насилля над нею.

Сучасній науковій психології властиві не лише великі методичні можливості у пізнанні закономірностей психіки, а й здатність при потребі активно впливати на психічні властивості особистості. Потреба у цьому виникає, коли людина потрапляє у психотравмуючі ситуації. У цих випадках застосовуються методи активного психологічного впливу на людину з метою поліпшення її стану, подолання негативних наслідків для психіки [3, 55].

Проведення цього дослідження обумовлено необхідністю з'ясувати взаємозв'язок між готовністю майбутніх фахівців з проблеми насильств над жінкою в сім'ї та здатністю застосування ними методів активного соціально-психологічного впливу у роботі з жінками – жертвами сімейного насильства, шляхом порівняння цих досліджень з експертною оцінкою фахівців.

Є багато проєктивних методик, діагностичних методів. І одна з головних проблем дослідження – виявити, які саме методи найефективніші у роботі з жінками – жертвами насильства в сім'ї.

Слід порівнювати методи соціальної роботи зарубіжних науковців з вітчизняними. Це можна зробити за допомогою аналізу літератури та до-

слідженнями діяльності організацій, що займаються цією проблемою на практиці. Останнє означає, що визначення ефективності методів активного соціально-психологічного впливу у роботі з жінками – жертвами сімейного насильства можливе лише теоретично.

Мета дослідження – визначення рівня готовності майбутніх фахівців з проблеми насильства над жінками в сім'ї та здатність спеціалістів застосувати методи соціально-психологічного впливу.

Аналіз результатів наукових досліджень і виклад основного матеріалу

Для проведення дослідної роботи з визначення ефективності методів активного соціально-психологічного впливу у роботі з жінками – жертвами сімейного насильства нами було створено програму дослідження, розроблено його інструментарій. В основу процедури дослідження було покладено власну методику анонімного анкетного опитування та психологічну методику «Q-сортування» В. Стефансона, виявлення основних тенденцій поведінки в групі та уявлення про себе [4, 465].

Для аналізу результатів дослідної роботи застосовувалася первинна статистична обробка, що полягає у визначенні необхідного числа елементарних математичних статистик. Опитування проводилося в групі та індивідуально. Тривалість анонімного анкетного опитування та відповіді на психологічну методику – 20 хв. (індивідуальні розбіжності у тривалості відповіді – від 10 до 25 хв.). На початку анкетування було поставлено низку запитань, в яких визначалася обізнаність з проблемою насильства над жінкою в сім'ї.

При визначенні факторів, що зумовлюють насильство в сім'ї, більшістю голосів передусім було виокремлено індивідуально-психологічний чинник. Природно, що агресивна поведінка притаманна одному, асертивна – іншому. Цей фактор отримав 64 % голосів, другим названо соціально-економічний – 24 %, і третім соціально-історичний – 12 %.

Респондентам було запропоновано виокремити психологічний чинник, який, на їхню думку, найбільше визначає проблему насильства в сім'ї. Двадцять восьми відсоткам опитаних було важко вибрати лише якийсь один фактор, тому, відповідаючи, вони обирали декілька найважливіших для них чинників, нумеруючи їх. Респонденти зазначають найголовніший психологічний чинник – наслідування поведінки батьків у сім'ї, що становить 72 % від цих 28 %. Але загальна картина відповідей дещо інша, оскільки решта респондентів, а це 72 % обрали домінуючими індивідуально-психологічні особливості чоловіка та жінки усього 42 %). Обирають наслідування поведінки батьків у сім'ї 29 % респондентів. Різ-

ниця у ціннісних орієнтаціях у родині та рівень емоційності склали по 12 % кожний. І лише 5 % респондентів наголошують соціально-психологічну комунікацію за психологічний чинник, що визначає проблему насильства в сім'ї. Це дещо спростовує факт, а можна сказати, міф про те, що причиною суперечок є небажання розуміти один одного і небажання слухати один одного.

На запитання: «Якої допомоги насамперед потребують жінки, які зазнали насильства в сім'ї?» – респонденти не змогли відповісти однозначно. Тому виявити, яку саме допомогу необхідно надавати першочергово, було досить складно. 32 % респондентів обирали кілька видів допомоги, це свідчить про необхідність комплексного психологічного втручання. Аналізуючи діяльність всіх організацій, установ, закладів, що опікуються цією проблемою, можна побачити – вони надають саме комплексну допомогу. Хочемо зазначити, при цьому ефективною формою роботи є індивідуальна соціально-психологічна допомога кожній жінці. Тому наступне дослідження велося з урахуванням більшості голосів за обраний вид соціально-психологічної допомоги. Так для 45 % респондентів психологічна допомога стала однією з головних; для 42 % опитаних другою за важливістю стає соціально-психологічна допомога; і третьою – реабілітаційна, для 30 % осіб.

Експерти-фахівці подають свої результати, що не збігаються з думкою майбутніх фахівців (див. табл. 1). Так, експерти-фахівці виокремлюють соціально-психологічну допомогу – 50 % опитаних, що засвідчує: соціально-психологічна допомога є комплексною допомогою.

Таблиця 1. Види допомоги, що її потребують жінки, які зазнали насильства в сім'ї

Види допомоги	Майбутні фахівці (кількість відповідей у %)	Фахівці-експерти (кількість відповідей у %)
Кризового втручання	31	6
Реабілітаційної допомоги	30	10
Соціально-психологічної допомоги	42	50
Корекційної допомоги	8	4
Медичної допомоги	8	3
Діагностичної консультації	6	10
Психологічної допомоги	45	10
Юридичної допомоги	6	5
Правозахисної допомоги	24	2

Обираючи ефективну форму та вид допомоги соціальної роботи з жінками – жертвами насильства в сім'ї, погляди і майбутніх фахівців, і експертів-фахівців, майже збіглися. В основному робота проводиться з випадком, тоді індивідуальна робота буде ефективнішою.

На запитання «Який метод активного соціально-психологічного впливу у роботі з жінками – жертвами сімейного насильства більш ефективний?» – дві групи респондентів дали майже однакові відповіді. Метод індивідуального консультування обрали 39 % респондентів із групи майбутніх фахівців та 80 % експертів-фахівців. Це можна пояснити одночасним застосуванням у проведенні індивідуального консультування і діагностичних методів, і методів корекції в соціальній роботі. А це дає можливість обґрунтувати та підтвердити ефективність індивідуальної роботи з випадком. Це потребує високого рівня підготовки всіх спеціалістів у роботі з жінками – жертвами сімейного насильства.

При аналізі анкетних досліджень було виявлено, що фахівці надають перевагу індивідуальному консультуванню – 80 % респондентів, психологічній корекції – 70 % осіб, проєктивній методиці – 50 % опитуваних. 39 % майбутніх фахівців обирають індивідуальне консультування, психологічну корекцію – 19 % осіб і психолого-соціальну реабілітацію та терапію – 16 % респондентів. Це свідчить про поетапність застосування методик активного соціально-психологічного впливу.

При діагностичному підході респонденти надали перевагу психологічному консультуванню. Діагностичний підхід у соціальній роботі застосовується з метою виявлення проблеми та психічного стану жінки – жертви сімейного насильства. Саме на цьому етапі й вирішується більша частина проблеми, для деяких вона є й останньою, оскільки чітко зрозумілі її суть і шляхи вирішення. Причому переважна більшість фахівців-експертів (70 % відповідей) обрали психологічне консультування, а з майбутніх фахівців – лише 48 % респондентів. Психотерапія як метод у діагностичному підході може бути застосована у тому разі, коли жінка – жертва сімейного насильства не в змозі зрозуміти те, що відбувається, дати адекватну оцінку власним діям. Можливо, доведеться підключати кількох спеціалістів різного напрямку підготовки. За ефективність методів психотерапії майбутні фахівці віддали 24 % голосів та 20 % – фахівці-експерти.

На жаль, назвати державні установи, соціальні служби, громадські організації та установи, що їх можна порекомендувати жінкам – жертвам сімейного насильства майбутні фахівці переважно назвати не змогли. 78 % респондентів назвали

міліцію та лише 22 % респондентів перелічили вищезазначені установи. Це свідчить про те, що лише 36 % респондентів є компетентними фахівцями. Натомість фахівці-експерти наполягають на більшому інформуванні про заклади – майже 50 %.

Майбутні фахівці вважають, що за допомогою психологічних методів можна попередити явище насильства в сім'ї. 84 % респондентів відповіли, що це можливо, але лише 24 % з них вказали, за допомогою саме яких методів.

Цікава динаміка спостерігалася у відповідях на сім висловів, де респондентам треба було визначити, чи є вислів міфом, чи фактом. Висновок лише один: майбутні фахівці не зовсім розуміють проблему. Деякі з них підходили до цього питання з позиції фахівця, а деякі – жертви, тобто ставали на сторону жінки. Але під час дослідження передбачалась чітка позиція фахівця. Спеціалісти повинні активізувати увесь потенціал клієнта для вирішення проблеми, а не самим вирішувати її.

Результати «Q-сортування» показали, що в усіх майбутніх фахівців спостерігається «незалежність у групі» – здатність адекватно та професійно працювати, характеризувати ситуацію клієнта. Під час навчання майбутніх спеціалістів активно використовуються рольові ігри, як одна із форм організації навчання. Виявлений високий «рівень комунікативності» свідчить, що майбутні соціальні працівники здатні володіти етикою спілкування під час надання консультацій, оскільки важливим напрямом професійної підготовки майбутніх фахівців є розвиток їхньої культури спілкування, гуманістичних комунікативних установок, бажання та вміння вести діалог у масовій та груповій аудиторіях. Адже культура спілкування спеціаліста будь-якої галузі діяльності сприймається як оцінка його професійної підготовки, як невід'ємна частина загальної культури спеціаліста [3].

Виявлена позиція до «прийняття боротьби» може розглядатися, як розуміння суті проблеми, активізації своїх професійних здібностей на її вирішення та на допомогу клієнтові.

Таблиця 2. Основні тенденції поведінки в групі за В. Стефансоном при «Q-сортуванні»

Основні тенденції поведінки майбутніх фахівців	Показник (кількість відповідей респондентів у %)
Залежність	39
Незалежність	61
Комунікативність	61
Некомунікативність	39
Прийняття боротьби	78
Уникання боротьби	22

Висновки

Надання психологічної допомоги жінкам – жертвам сімейного насильства – це багатофункціональна діяльність. Гарно поставлена робота групи спеціалістів, де кожний виконує свою функцію, є більш ефективною. Це сприяє покращенню роботи з жінкою – жертвою сімейного насильства, оскільки вона має різні емоційні й когнітивні порушення, глибокі психічні відхилення й може бути схильною до суїциду. Ризик травмування жінки-клієнтки помилковими діями чи неадекватними словами фахівця вкрай великий. Тому робота з жінками – жертвами сімейного насильства вимагає ретельного відбору спеціалістів.

Виявлений нами рівень підготовки майбутніх фахівців високий, вони здатні бути незалежними, як експерти, комунікативними, чого потребує їхній фах, та сміливо використовувати весь свій потенціал у вирішенні проблеми, як прийняття боротьби й активізації сил жінки – жертви сімейного насильства.

Фахівці-експерти серед методів активного соціально-психологічного впливу надають пере-

вагу індивідуальному консультуванню, психологічній корекції та проєктивній методиці.

Експериментальне дослідження виявило достатньо високий рівень готовності майбутніх фахівців до надання кваліфікованих консультацій для жінок-жертв сімейного насильства. Однак деякі з майбутніх соціальних працівників мають лише загальні уявлення про шляхи та засоби попередження та подолання сімейного насильства, про установи та організації, що надають відповідну допомогу. Майбутні фахівці мають достатньо високий науково-теоретичний рівень підготовки, але потребують значного досвіду практичної роботи.

Майбутні фахівці на своєму рівні визначають методи психологічного забезпечення соціальної роботи з жінками – жертвами сімейного насильства, обираючи для подальшої роботи методи активного соціально-психологічного впливу. Експертна оцінка є підтвердженням ефективності використання методів активного соціально-психологічного впливу у роботі з жінками – жертвами сімейного насильства.

1. Бойко С. М. Причини та чинники домашнього насильства / С. М. Бойко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Збірник наукових праць. – Київ–Запоріжжя, 2002. – Вип. 25. – 480 с.
2. Беляєва М. Домашнє насилля існує у двох із трьох родин. Від агресорів страждають жінки та діти // Хрещатик. – № 161 від 9 вересня, 2008 р.
3. Психологія : Підручник / За ред. Ю. Л. Трофімова. – К. : Либідь, 2001. – 560с.
4. Райгородский Д. Я. Практическая психодиагностика. Методики и тесты. Учебное пособие / Д. Я. Райгородский. – Самара : Изд. Дом «БАХРАХ-Х», 2002. – 672 с.

A. Bodnar, S. Pawlenko

DETERMINATION OF EFFICIENCY OF THE METHODS OF THE ACTIVE SOCIALLY-PSYCHOLOGICAL INFLUENCES IN WORK WITH WOMEN – VICTIMS IN DOMESTIC VIOLENCE

In this work is done an attempt to probe intercommunication between the willingness of future specialists to work out problems of violence to a woman in family and ability to apply the methods of the active socially- psychological influences.